

УДК 821.161.2-06-34 В. Стефаник

ББК 823 (4 Укр)

**ПОЕЗІЯ У ПРОЗІ В. СТЕФАНИКА «ОЛЬЗІ ПРИСВЯЧУЮ»:
ІСТОРІЯ ТЕКСТУ**

В. В. Варчук

*Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
01001 м. Київ, вул. М. Грушевського, 4; тел.: (044) 279-1084, 278-5321;
e-mail: ilnan@gilan.uar.net*

Стаття присвячена текстологічному вивченню поезії у прозі В. Стефаника «Ользі присвячую». На основі докладного аналізу епістолярних текстів та рукописних джерел подано практичні рекомендації щодо публікування цього твору у майбутньому науковому виданні.

***Ключові слова:** поезія у прозі, варіант, рукописні джерела, епістолярні тексти, історія тексту, датування, наукове видання.*

На інтимну природу поезій у прозі В. Стефаника як одну з їхніх особливостей неодноразово вказували дослідники, шукаючи пояснень то в надміру сентиментальному темпераменті письменника, то у специфіці самого жанру, а то й у джерелах модерністичної поетики. Дослідниця Олена Гнідан у монографії «Василь Стефаник: життя і творчість» (1991), що відзначається новаторськими поглядами на творчість письменника, влучно називає поезію у прозі В. Стефаника «інтимним документом» [2; 81], у такий спосіб застерігаючи дослідників від однобічного підходу до творів цього делікатного жанру.

Особливо виразно інтимність проступає в образку «Ользі присвячую». Уже сама назва твору, яка одночасно виконує функцію присвяти, вказує на його особливу лірико-інтимну природу, специфічну проекцію особистісних імпульсів та інтенцій письменника. Цю поезію у прозі В. Стефаник присвятив Ользі Гаморак, відданій товаришці, щирій співрозмовниці, а з 1904 р. – любій дружині і супутниці життя. З О. Гаморак письменник познайомився у 1888 р., коли вперше переступив поріг родинної хати її батька Кирила Гаморака – священика у Стецевій. Між молодими людьми спалахнула незвичайна приязнь, сповнена ніжності, відвертості, взаєморозуміння, про що свідчить їхнє листування. Протягом тривалого часу Ольга була для Стефаника щирою приятелькою: близько до серця брала його радощі і біль, підтримувала у хвилини душевної депресії. Вона знайомила майбутнього новеліста з селянським оточенням, з культурно-освітнім рухом, інформувала про події у рідному краї, коли він навчався у Кракові. Поступово симпатія В. Стефаника до Ольги переросла у велике кохання, якому, на превеликий жаль, було відведено лише коротких десять років. У лютому 1914 р. О. Гаморак відійшла у вічність, залишивши В. Стефанику троє дітей і невиліковну душевну рану на все життя.

Поезія у прозі «Ользі присвячую» – це вияв істинної любові й довіри письменника до О. Гаморак як особистості, що зуміла відчутти трагічний ритм його буття. Окрім зазначеного образка, у фонді В. Стефаніка Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка зберігаються ще десять поезій у прозі, якими означається рання творчість письменника. Та тільки одна із них має також прямого адресата. Це – поезія у прозі «Раненько чесала волосся...», яку В. Стефанік присвятив своєму дорогому вчителю і наставнику Вацлаву Морачевському, довіривши «почуття найделікатніші». Зазначимо, що потреба її написання була зумовлена життєвою драмою письменника – нерозділеним коханням до Євгенії Бачинської, яке він тяжко пережив у юні літа і про яке згодом у поетичній формі наважився розповісти В. Морачевському – людині, яка тонко сприймала і розуміла його вразливу натуру. О. Гнідан зауважує, що «час від часу Стефанік звертається до жанру поезій в прозі, особливо в трагічні моменти життя. А їх було чимало. Німів з болю. Слова лишалися невимовленими, плач недоплаканим, спів недоспіваний. Тоді писав «Confiteor» «для своїх приятелів», аби їм подобатися, аби їм заплатити за те, що вони приятелі». І списував його не від Пшибишевського чи Альтенберга, а з своїх невимовних мук і болю, жалю і горя» [2; 80]. У своїх міркуваннях щодо життєвої основи образка «Ользі присвячую» О. Гнідан солідарна з літературознавцем Миколою Грицютюю, який пов’язував написання цього твору зі смертю матері В. Стефаніка, що настала 1 січня 1900 р. Науковці наводять цікаві спостереження над текстом образка «Ользі присвячую», побічно торкаючись історії його створення. Поділяючи слушні зауваги обох дослідників, усвідомлюючи необхідність докладнішого вивчення творчої історії розглядуваного твору, спробуємо прочитати цей образок у контексті життя В. Стефаніка. Важливими у цьому випадку буде епістолярій письменника та рукописні джерела тексту поезії у прозі «Ользі присвячую».

Незважаючи на те, що у фонді В. Стефаніка у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка листування В. Стефаніка та О. Гаморак представлено значною кількістю одиниць збереження, простежити творчу історію поезії у прозі «Ользі присвячую» дуже складно. Бо жоден із листів не містить прямих свідчень про написання цього образка (чи бодай про його задум). Здебільшого в ранніх листах обох кореспондентів йдеться про літературу, історію, часто згадуються політичні події, висловлюються враження про ту чи іншу прочитану книгу, подаються характеристики відомих особистостей, зокрема Осипа Маковея, Івана Франка, Михайла Грушевського та ін. Інформативніше у контексті нашого дослідження – пізніше листування (починаючи з 1889 року), в якому чи не найяскравіше представлені психологічні портрети обох кореспондентів (особливо це стосується листів В. Стефаніка до О. Гаморак). Однак і воно не може слугувати достатнім аргументом у вирішенні таких складних текстологічних проблем, як датування та вибір основного тексту образка «Ользі присвячую».

У процесі текстологічного дослідження проблема датування невід’ємна від проблеми вибору основного тексту. Великою мірою обґрунтоване датування – задуму, імпульсу до творення, процесу написання, вичитування, переписування тощо – разом з автокоментарем веде текстолога до безпомилкового вибору основного тексту твору. Проте не слід забувати, що «датування не вичерпує і не замінює вивчення проблеми, вивчення тексту матеріалу. Ось чому це завдання слід розглядати як попередню стадію, а не завершальну чи таку, що має самостійне значення. Смісл її в тому, щоб допомогти вивченню, а не змінити науковий аналіз» [1; 248].

Збереглося два автографи розглядуваного твору (Ф. 8. – № 49 і № 50). В автографі № 50 на двох аркушах (перший – нумерований, на другому знизу поставлено цифру 2) записано два тексти образка під спільним заголовком «Ользі». Перший текст подано двома реченнями, які не мають жодної правки: «Перелазами дівчата на стежки сходять і йдуть до дому, а за ними летить пісня парубоча. А котрих двоє йде, то йдуть дорогою своєю» [8; 1]. Вочевидь, цей початок твору письменника не задовольнив. Відкресливши написаний текст рискою, нижче на цьому ж аркуші він розпочав інший варіант. На жаль, остання сторінка його не збереглася. Текст обривається на реченні: «Чути молитви з діточих грудий, кожде слово» [8; 2]. У цьому варіанті В. Стефаник зробив лише одну правку: у другому реченні замість «*А їх здоганяє пісня...*» було «*А за ними*» [8; 1].

Текст автографа № 49 має заголовок «Ользі присвячую» і написаний на трьох одинарних аркушах. На перших двох аркушах внизу – авторська нумерація. На третьому (нумерованому) – кінець останньої фрази: «...ти, серце моє, не пукнеш» [6; 1]. Вочевидь, саме тому, що цей аркуш був майже чистий, цілковито не заповнений, він відділився від усього тексту твору, і В. Стефаник з іншого кінця цього аркуша розпочав драму «Огнище». Порівняно з текстами автографа № 50, цей варіант більший за обсягом та досконаліший за ідейно-художнім вираженням авторського задуму, має незначні правки. Після фрази з *ясел* було слово *журавлі* [7; 1]; замість *лижки тарахкотять* було почато *м[иски]*; після слова *тарахкотять* було *очі*; замість *Сирота тисне голову* було *Сирота сперла кучеряву голову* [7; 1]. Можна думати, що тексти автографів № 50 та № 49 В. Стефаник писав один за одним упродовж короткого проміжку часу (або й безперервно), на що вказують однаковий відтінок чорнила та каліграфічні особливості почерку письменника. Рух тексту здійснювався у напрямку варіанта № 49, який на сьогодні треба вважати основним текстом образка «Ользі присвячую».

За життя письменника цей твір не був відомий читацькій аудиторії. Уперше текст варіанта № 49 опублікував Степан Крижанівський у журналі «Радянська Україна» (1941, № 2) [4; 104]. Так зазначено в усіх україномовних і російськомовних виданнях творів В. Стефаника, в яких уміщено поезію у прозі. Лише в одному з російськомовних видань – Стефаник В. Избранные произведения. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1959 – упорядник Михайло Пархоменко у

примітках до тексту образка «Ользі присвячую» зазначив, що поезію у прозі «И что ты, сердце мое...» уперше було надруковано в газеті «Громадський голос», 1927 [10; 210]. Щоб переконатися у достовірності цієї інформації, ми уважно опрацювали «Громадський голос» за 1927 рік (повний комплект зберігається у Газетному відділі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Однак у жодному номері «Громадського голосу» за 1927 рік цієї публікації не виявили. Можливо, упорядник таки мав якісь опосередковані дані про першодрук цієї поезії в прозі, однак допустився фактологічної помилки – чи то у назві видання, чи в датуванні публікації. Вважаємо, що відповідні пошуки слід продовжувати.

Думка упорядників усіх наявних видань творів В. Стефаніка про дату створення образка «Ользі присвячую» одностайна – 1896 рік. Неможливо встановити, на основі яких фактів дослідники дійшли такого висновку. Адже обґрунтування датування образка «Ользі присвячую» саме 1896 роком не подають навіть упорядники таких авторитетних видань Василя Стефаніка, як «Повне зібрання творів у трьох томах» (1949 – 1954) і «Твори» (1964).

У процесі студіювання листування В. Стефаніка та О. Гаморак нашу увагу привернув лист письменника, вперше опублікований у виданні «Твори» (1964) і датований його упорядниками (Василем Лесиним і Федором Погребенником) другою половиною червня 1900 р. У зіставленні з текстом досліджуваного образка цей лист в окремих фрагментах містить схоже вербальне вираження художніх конструкцій. На художньо-емоційну подібність цих текстів вказує О. Гнідан, зазначаючи, що «Мотиви, настрої, образи поезії "Ользі присвячую" і листа – ідентичні» [2; 66]. Та найбільша схожість між ними, на нашу думку, не в текстуальних збігах, а в загальному психологічно-настрійовому малюнку, що відображає трагічний стан творця.

Прочитаємо докладніше цей лист, залучивши й інший епістолярій. На початку листа В. Стефанік повідомляє, що наприкінці тижня їде на кілька днів до Львова, а звідти – до Чортівця, де проживав його гімназійний друг Іван Плешкан [13; 453]. Саме тут, зазначав письменник у листі до Кирила Гаморака від 5 червня 1900 р., він мав намір підготувати до друку дві книжки і знову повернутися до Кракова [9; 216]. Однією із них була збірка «Дорога», яка побачила світ у 1901 р. Іншою – омріяна збірка поезій у прозі, задум видання якої виник давно і чекав свого втілення.

Здійснення творчого самовираження потребувало від митця повної ізоляції і внутрішньої гармонії. Містечко Чортівець і мало стати для В. Стефаніка місцем своєрідної «втечі від світу». У листі до О. Гаморак від 2 липня 1900 р. В. Стефанік ділиться враженнями від поїздки до Чортівця: «Як їхав-ем до Чортівця, то кожда нива, що лишалася поза мною, веселила мене, що я все дальше і дальше тікаю від світу» [9; 332]. Втеча письменника від світу супроводжувалася внутрішнім роздвоєнням, на що він скаржиться у листі до О. Гаморак, датованому упорядниками видання «Твори» (1964) другою половиною червня 1900 р. Початок листа засвідчує приплив творчих сил, які відчуває письменник: «Буду там ро-

бити, як віл», перебуваючи «incognito для своєї родини у Русові» [13; 453]. Крім того, оптимізму В. Стефанику додає думка про те, що незабаром у Чортівцеві приїде О. Гаморак, приязнь до якої у цей час почала виходити за межі дружніх стосунків. Однак наступні рядки зазначеного листа, сповнені болю і відчаю, розкривають складний психологічний стан письменника напередодні його від'їзду: «Дивний мій виїзд теперішній. До кого їду? Лишень до добрих людей. Їду поранений і забруканий, такий забруканий борбою світовою. Де примістити тото роздерте серце, як його забавити?!» [13; 453].

Чи не у такому ж стані внутрішньої роздвоєності перебував В. Стефаник, коли їхав у липні 1897 р. до Сторожинця, щоб, усамітнівшись, віддатися «творчому демону»? З одного боку, мав у серці глибоку образу на тих, хто відмовився друкувати незвичні для громади твори письменника-початківця. З іншого – відчув у собі силу для нових творчих звершень.

Вочевидь, що й цього разу до глибоких переживань письменника спричинила драма особистісного характеру. 1 січня 1900 р. у 54-річному віці померла мати В. Стефаника. Для письменника цей удар долі став справжнім випробуванням на все життя. Особливо гострий біль її втрати відчував протягом 1900 р., на що вказують його листи, адресовані у цей час друзям і знайомим (В. Морачевському, К. Гамораку, О. Кобилянській та ін.). Найчастіше писав до О. Гаморак, яка стала для нього після смерті матері «від родини навіть ближче» [11; 199]. Змістове наповнення цих листів вражає глибиною вияву почуттів, зворушливою ширістю і відвертістю. Майже в кожному із них звучить бетховенська музика болю і розпачу, народжена з невимовної туги письменника за матір'ю. Водночас спогади про неї допомагали В. Стефанику уникати тривалих нервових нападів, а їх фіксація на папері – заспокоювала, урівноважувала, повертала назад до життя. У листі від лютого 1900 р., адресованому О. Гамораку із Кракова, письменник зазначав, як благородно впливають на нього спогади про матір: «...я пригадую собі маму... І знаходжу у тих споминах стільки гарного і пречудного, скільки великого і глибокого, що мені ні науки, ні людей, ані цілого світа вже не треба. Бо до кінця мого життя є чим жити ... » [11; 221]. А в листі від березня цього ж року В. Стефаник писав О. Гамораку, що працює дуже багато, «бо то успокоює» [11; 209]. Більшість листів, написаних письменником упродовж 1900 р., за своїм емоційним і художньо-стилістичним наповненням нагадують поезію у прозі. Можливо, саме вони були пробними художніми штрихами до задуманої В. Стефаником повісті «Листи до мами», про яку письменник згадує у листі до О. Гаморак від березня 1902 р.: «Здається, що поїду до Городка, аби докінчити свою повість «Листи до мами». Я її зачав і написав вже багато» [11; 240]. Чи закінчив письменник цей твір, на жаль, не відомо. Зберігся лише один аркуш паперу, на якому написано рукою В. Стефаника заголовок «Мамі». Під ним наведено перелік назв: «Голодники», «Косар», «Колядники», «Грбариха», «Сповідь», «Муж», «Венера»,

«Байстрюк», «У вишневім саду» (Ф. 8. – № 23). Але жоден із творів з таким заголовком до нас не дійшов.

Чи були це назви окремих розділів повісті «Листи до мами», а чи список невідомих нам тепер творів, які письменник підготував до друку, однозначно сказати неможливо. Найімовірніше, це – назви задуманих окремих розділів повісті. Ще в листі до О. Гаморак від березня 1899 р. він повідомляв про свій намір написати для матері твір: «Хочу написати на май образочок для своєї мами і дати до «Вістника», чи тото хотіне станеся, – не можна знати» [11; 175]. Як відомо з листів письменника, він не реалізував свого задуму до зазначеного часу. Вочевидь, готував до друку першу збірку «Синя книжечка» (1899) або, можливо, виношував задум до творчого вибуху. Проте свою синівську любов і гіркі переживання, спричинені хворобою, а невдовзі – і смертю матері, він висловив у листах, написаних наприкінці 1899 та упродовж 1900 років.

У процесі текстологічного прочитання образка «Ользі присвячую» вартий, на нашу думку, докладнішого розгляду згадуваний вже лист В. Стефаніка до О. Гаморак, датований упорядниками наукового видання «Твори» (1964) Василем Лесиним та Федором Погребенником другою половиною червня 1900 р. Зіставлення одного із його фрагментів із текстом образка «Ользі присвячую» дає змогу виявити їх спільні художньо-стильові та настроєві доміанти.

Фрагмент із листа Василя Стефаніка до Ольги Гаморак від другої половини червня 1900 року

«Де примістити тото роздерте серце, як его забавити?! Воно так плаче заєдно і ходить манівцями, як ягня заблукане. Цить, цить, дурнику, ти **не квели**, що я кілька ран маю і кілька болота в них, цить, цить!».

А ні, то **йди собі до мами**, а ні, то покладь собі по оба боки свої самотньої дороги самі хрести – такі камінні, грубі, з простими, неорфографічними написами, **а ні, то пукни і дай мені раз спокій!**» [13; 453]

Варіант № 49

І чого ти, серце моє, гриху багато в собі маєш? І чому ти, серце моє, не пукнеш?

Вечір. Місяць на небі розгарається, парубоча пісня мостить собі мости до звезд, сира сопілка наймицка жалібно стогне з ясел, до вікон панських. Дими спокійно долинами синіють, гуртки чорних овець шукають воріт своїх, за ними діти куряву збивають...

І чого ти, серце моє, квилиши мені в грудях, як покинена пташка? І чому ти, серце моє, не пукнеш?

Вечеряють. Мама дає порядок на столі, ложки тарахкотять, громада споживає мамину страву. Сирота тисне голову до острого одвірка і нагадує собі щось давне дуже. Кажуть молитви, розбридаються спати, вікна приймають місяць на себе...

І чого ти, серце моє, тремтиши, як листок на вітрі? І чому ти, серце моє, не пукнеш? [7, 1–2]

Емоційно-почуттєвий потенціал обох текстів виражений у звертанні письменника до сповненого стражданнями серця як носія усіх життєвих і творчих мук митця. Якщо текст автографа № 49 починається безпосереднім звертанням письменника до цього образу й очікуванням відповіді на нього, то у фрагменті листа В. Стефаник подає лише ескізний малюнок образу змученого горем серця, вказує на причину його страждань.

Важливий аргумент щодо художньо-стилістичної подібності обох текстів спостерігаємо у наступному фрагменті листа: «А ні, то йди собі до мами, а ні, то покладь собі по оба боки свої самотньої дороги самі хрести, **а ні, то пукни і дай мені раз спокій!**» [13; 453]. У тексті автографа № 49 виділена фраза функціонує як частина рефрену, виражена риторичним питанням: «**І чому ти, серце моє, не пукнеш?**». Вочевидь, для письменника ця фраза ще на початковому етапі роботи над текстом мала стати стрижневою у художньо-композиційній організації твору. Про це свідчить текст автографа № 50, у якому вона має лише одну незначну стилістичну відмінність – замість дієслова *пукнеш* спочатку було *тріпнеш* [8; 2]. Зазначимо, що у тексті автографа № 49 ця фраза несе ще й важливе ідейно-художнє навантаження. Якщо перша частина рефрену, який тричі повторюється у тексті автографа № 49, варіюється, то вербальне вираження другої («І чому ти, серце моє, не пукнеш?») залишається незмінним і фіксує той максимальний рівень психологічного напруження митця, за якого емоційні переживання, спричинені черговою життєвою драмою, письменник проектує на створюваний ним художній текст.

Зіставляючи й аналізуючи тексти автографів № 50 і № 49, простежимо, як здійснювалася робота над текстом образка «Ользі присвячую» – від першого його начерку до остаточного становлення. Характер текстологічних змін, які фіксують зазначені автографи, та їх вплив на загальний ідейно-естетичний рівень твору дають підстави стверджувати, що маємо справу з варіантами, які відбивають різні етапи роботи письменника над текстом. Два варіанти знаходяться в автографі № 50. Один із них (найраніший) поставлений на початок, який складається з двох речень. Текст другого варіанта зберігся неповністю. Для того, щоб простежити наскільки позитивно вплинув подальший рух тексту на ідейно-художній рівень твору загалом, порівняємо текст цього варіанта з варіантом № 49.

Суттєві відмінності у композиційній організації тексту обох варіантів помітні уже з першого речення. Якщо текст варіанта № 50 розпочинається безпосередньо з опису вечора у селі, то у варіанті № 49 цьому фрагменту передує рефрен, роль якого у творі багатofункціональна. Він створює відповідний пісенний ритм тексту, обрамлює і водночас відокремлює один від одного два ліричні малюнки, що складають твір. У тексті варіанта № 50 цей рефрен (із деякими незначними стилістичними відмінностями) лише розділяв текст твору на дві окремі частини: перша – вечір у селі, друга – малюнок вечері в одній хаті цього ж таки села.

Проаналізуємо їх, почергово зіставляючи тексти обох варіантів:

Варіант № 50

«Перелазами перелазять, стежками веселі дівчата йдуть до дому. А їх здоганяє пісня парубоча. Тота пісня, що співається на весні інакше і в літі інакше. Вівці коло воріт блеють, місяць розгорається...» [8; 1]

Варіант № 49

«Вечір. Місяць на небі **розгорається**, парубоча пісня мостить собі мости до зізд, сира сопілка наймицка жалібно стогне з ясел, до вікон паньських. Дими спокійно долинами синіють, гуртки чорних овець шукають воріт своїх, за ними діти куряву збивають...» [7; 1].

Для створення картини з описом ідилічного вечора у селі В. Стефанік довго працював над кожним реченням тексту, про що свідчать зміни, доповнення, вилучення, які він робив у процесі написання твору. Наполеглива праця велася над удосконаленням образно-виражальних засобів тексту, додаванням нових фрагментів, які увиразнювали художньо-стильову структуру твору. У варіанті № 49 письменник замінив ускладнену синтаксичну конструкцію *«Перелазами перелазять, стежками веселі дівчата йдуть до дому»* односкладним номінативним реченням *«Вечір»*. Завдяки цій правці В. Стефанік не тільки ущільнив текст фрагмента, а й конкретизував час розгортання дії. Подальша редакторська робота була спрямована на образно-стилістичне увиразнення та адекватне композиційне розміщення словесних мініатюр, які мали розкривати зміст попереднього речення. Цілком виправданим, на нашу думку, є переміщення на початок наступного речення фрази-мініатюри *«місяць на небі розгорається»*, яка у фрагменті варіанта № 50 (із незначними стилістичними відмінностями) займала кінцеву позицію. Адже за своїм змістовим наповненням та естетичним вираженням вона найповніше зображує картину вечірньої ідилії.

Інші словесні мініатюри В. Стефанік художньо удосконалив, надавши їм образності та емоційно-експресивного забарвлення. У варіанті № 50 фрази *«парубоча пісня мостить собі мости до зізд»*, *«гуртки чорних овець шукають воріт своїх»* мали таке вербальне вираження: *«а їх здоганяє пісня парубоча»*, *«вівці коло воріт блеють»*. Унаслідок художньо-стилістичного доопрацювання вони стали виразнішими і колоритнішими. З метою досягнення емоційно-психологічного ефекту письменник увів у текст варіанта № 49 нові художні замальовки, які не тільки посилили емоційність образка, а й створили контраст картинам із зображенням вечірньої ідилії. Так, жалібне стогнання наймитської сопілки на тлі гармонії природи викликає почуття смутку і тривоги.

Помітні зміни відбулися у ритмомелодійній організації першої частини образка. Послідовне нанизування однакових за граматичною будовою і тембральними відтінками синтаксичних конструкцій створює пісенний ритм, а самі словесні мініатюри нагадують інтонаційно-настророві замальовки у музичному творі.

Виразно помітна робота письменника над доопрацюванням тексту у другій частині образка «Ользі присвячую». Здебільшого зміни стосувалися ідейно-художнього увиразнення тексту.

В. Стефаник уникає зайвих уточнень, епітетів, які не впливають на

Варіант № 50

«Коло стола вечеряють, лижками тарахкають, пазухи обливають, мама їх словами картає. Сирота тисне кучеряву голову до острого одвірка і щось давне собі нагадує. Чути молитви з діточих грудий, кожде слово...» [8; 2].

Варіант № 49

«Вечеряють. Мама дає порядок на столі, ложки тарахкотять, громада споживає мамину страву. Сирота тисне голову до острого одвірка і нагадує собі щось давне дуже. Кажуть молитви, розбридаються спати, вікна приймають місяць на себе...» [7; 2].

ідейно-естетичний рівень тексту загалом, а лише обтяжують синтаксичну конструкцію, до складу якої вони входять. Так, вилучення із першого речення варіанта № 50 обставини місця «коло стола», яка ускладнювала речення зайвою конкретизацією, позитивно вплинуло на ритмічні особливості образка. Цілком виправданим, на нашу думку, є вилучення у фрагменті варіанта № 49 епітета із словосполучення «кучеряву голову». Адже у тексті варіанта № 50 він акцентував увагу читача на зовнішній характеристиці дитини-сироти, витісняючи внутрішні переживання на другий план.

Суттєвих текстологічних змін зазнав другий фрагмент твору у варіанті № 49 унаслідок заміни в одній із синтаксичних конструкцій художніх замальовок такими, смислова і психологічна значимість яких значно глибша. Особливо показовим у цьому випадку є друге речення аналізованого фрагмента, яке складається з трьох художніх мініатюр: «Мама дає порядок на столі, ложки тарахкотять, громада споживає мамину страву» [7; 2]. У фрагменті варіанта № 50 ця синтаксична конструкція мала дещо негативне забарвлення: «... лижками тарахкають, пазухи обливають, мама їх словами картає» [8; 2]. У новому варіанті В. Стефаник зняв задану раніше тональність, замінивши дві останні мініатюри художньо переконливішими фразами. Крім того, письменник змінив порядок їх розміщення. На першому плані фігурує мініатюра, де образ матері, зазнавши нової трансформації, стає центральним («Мама дає порядок на столі...»).

Постає питання: чим зумовлена ця правка і наскільки вона виправдана? Вочевидь, і в цьому випадку маємо справу із характерними для В. Стефаника шуканнями, спрямованими на увиразнення ідейно-естетичної концепції образка через створення підтексту. Отже, аналізований фрагмент слід розглядати не ізольовано, а в тісному зв'язку із життям письменника, в якому образ матері домінував.

У листі від березня 1900 р., перебуваючи у стані глибокої скорботи, В. Стефаник надсилає із Кракова О. Гаморак листа, в якому докладно розповідає один із епізодів дитинства – уперше з батьком він вибрався у поле «робити весну». Враженнями про цю подію В. Стефаник ділиться і в

листах до О. Кобилянської [11; 177] та В. Морачевського [11; 182], написаних у 1899 р., незадовго до смерті його матері. Пам’ять митця зафіксувала найдорожчі для серця моменти, пов’язані з проявом трепетної материнської любові і турботи. Після повернення з поля його, «як парубка», привітала мама, «щонайліпше» дала вечеряти, а потім подарувала «очинаш», постелила і перехрестила» [11; 203]. Інший фрагмент цього листа засвідчує, як боляче переживав В. Стефаник її передчасну втрату, відчуваючи «безсилість свою і тугу велику, довгу і глибоку»: «Марії нема, мама вже не дає вечеряти і не стелить постелі, і не хрестить... І так мені самотно аж страшно...» [11; 203].

Зміст цього листа дає змогу пояснити зміни, зроблені В. Стефаником у другому фрагменті варіанта № 49, а через них досягнути смислову глибину усього твору. Правки окремих художніх деталей, заміна синтаксичних одиниць у рукописному тексті (варіант № 49) – це проникнення в тканину твору достеменних явищ його життя, найглибших реальних переживань його серця. У контексті сказаного стає зрозумілим, що саме «нагадує собі сирота», тиснучи голову до одвірка Стефаникової хати. Це підказує зміст попереднього речення, де йдеться про покійну матір, її вечірні господарські клопоти, за якими він тужить: «Мама дає порядок на столі, ложки тарахотять, громада споживає мамину страву» [7; 2].

У вже згадуваному листі В. Стефаника до О. Гаморак (друга половина червня 1900 р), який послугував ескізом для майбутнього образка «Ользі присвячую», знаходимо прямі підтвердження того, що поштоvhом до написання твору була реальна трагічна подія – смерть матері письменника (1 січня 1900 р.). Звертаючись до змученого серця, письменник пише: «Дай мені годинку одну або минутку спокою! А хоть я каліка згноєна, то все ж таки я жити хочу. Візьміть его і киньте на мамин гріб, нехай з него виросте хрест живий!» [13; 453]. У варіанті № 49 – рефрен: «І чого ти, серце моє, тремтиш як листок на вітрі? І чому ти, серце моє, не пукнеш?» [7; 2].

М. Грицюта вважав, що образок «Ользі присвячую» засвідчив звільнення письменника від декадентської поетики і перехід на реалістичне письмо. Чіткої межі, стверджує дослідник, між цим твором та іншими поезіями у прозі, написаними у цей час, й новелами («Синя книжечка», «Лесева фамілія», «Катруся» тощо) ні в хронологічному, ні в стилістичному плані немає [3; 38].

Літературознавець слушно зауважив щодо одночасності створення образка «Ользі присвячую» та зазначених вище новел. Однак суперечливим, на нашу думку, видається твердження про відсутність між ними чіткої межі у стилістичному аспекті, адже маємо справу з різними жанрами, стилістично-композиційні особливості яких вимагають різного підходу до організації художнього матеріалу. З цього приводу письменник Петро Козланюк зазначав: «Єдиним стиль можна назвати лише в загальній художній манері письменника. А всередині неї він модифікується відповідно до жанру, до сюжету й відображування подій, до основного чи основних персонажів твору» [5; 12]. А щодо наявності реалістичних деталей в об-

разку «Ользі присвячую», то причин їх появи слід шукати не у відмові В. Стефаніка від засобів модерністської естетики, а насамперед в особистій життєвій драмі, яку довелося йому пережити і яка була покладена в основу цього твору.

Варто наголосити й на тому, що освоєння європейського феномену поезії у прозі на українському літературному просторі кінця ХІХ – початку ХХ ст. відбувалося у контексті співіснування раннього модернізму і традиційного реалізму, які програмували тематику та відповідні засоби художньої виразності цього жанру. І в цьому випадку поезія у прозі В. Стефаніка «Ользі присвячую» не була винятком.

Порівняння наявних у рукописному фонді В. Стефаніка варіантів образка «Ользі присвячую» дає можливість визначити два головні напрямки роботи письменника над текстом твору: поліпшення його в ідейно-художньому аспекті та посилення психологізації зображуваного. Рух тексту здійснювався у напрямі вдосконалення варіанта № 49. На підставі проведеного стилістично-текстологічного аналізу можемо зробити висновок: варіант № 49 порівняно з текстами автографа № 50 – досконаліший, художньо викінчений.

Що ж до часу написання образка «Ользі присвячую», ми схилиємося до думки М. Грицюти та О. Гнідан і вважаємо, що твір треба датувати (з огляду на зазначені вище факти) не раніше початку 1900 року. На це слід звернути увагу упорядникам під час підготовки наступного наукового видання творів В. Стефаніка.

Література

1. Бельчиков Н. Ф. Литературное источниковедение / Н. Ф. Бельчиков. – М.: «Наука», 1983. – 272 с.
2. Гнідан О. Василь Стефанік: Життя і творчість: Посібник для вчителя / О. Д. Гнідан. – К.: Радянська школа, 1991. – 222 с.
3. Грицюта М. С. Художній світ Василя Стефаніка / М. С. Грицюта. – К.: Наукова думка, 1982. – 199 с.
4. Крижанівський С. «Поезії в прозі» Василя Стефаніка / Степан Крижанівський // Радянська Україна. – 1941. – № 2. – С. 100-105.
5. Крижанівський С. Українські письменники про стиль / Степан Крижанівський // Радянське літературознавство. – 1965. – № 10. – С.8-19.
6. Стефанік В. «Огнище» // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ.– Ф.). – Фонд 8. – Од. зб. 30. – 1 арк.
7. Стефанік В. «Ользі присвячую» // ІЛ. – Ф. 8. – Од. зб. 49. – 2 арк.
8. Стефанік В. «Ользі» // ІЛ. – Ф. 8. – Од. зб. 50. – 2 арк.
9. Стефанік В. Вибране / Упоряд., підгот. текстів, приміт. і словник В. М. Лесина та Ф. П. Погребенника. – Ужгород: Карпати, 1979. – 329 с.
10. Стефанік В. Избранные произведения. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1959. – 215 с.

11. *Стефаник В.* Повне зібрання творів: У 3 т. – К.: Видавництво Академії Наук Української РСР, 1954. – Т. 3: Листи. – 328 с.

12. *Стефаник В.* Повне зібрання творів: У 3 т. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1953 – Т. 2: Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. – 223 с.

13. *Стефаник В. С.* Твори / Упоряд., підгот. текстів та примітки В. М. Лесина і Ф. П. Погребенника. Вступ. стаття В. М. Лесина. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1964. – 550 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 03.11.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Гнідан О.Д.*

VASYL STEFANYK'S PROSE POEM «FOR OLGA»: TEXT HISTORY

V. V. Varchuk

*National Academy of Sciences of Ukraine, Shevchenko Institute of literature
Vul. M. Hrushevskogo 4, Kyiv Ph: (+38 044) 279-1084, 278-5321;
e-mail: ilnan@gilan.uar.net*

The paper deals with textual studying of Vasyl Stefanyk's prose poem «For Olga». On the basis of detail analysis of epistolary texts and handwritten sources there were given some practical recommendations concerning the publication of this prose poem in the framework of the oncoming critical edition.

Key words: *prose poem, variant, epistolary texts, handwritten sources, text history, dating, critical edition.*